

DE SCHEPPENDE, VIRTUOZE KUNSTDOCENT

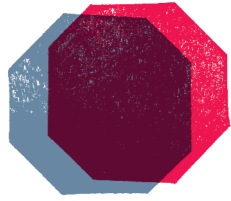
Myrthe Nagtzaam

Beste kunstdocent,

Jij en ik weten, goede kunstenaars zijn behoorlijk geniaal.¹ Jullie zijn origineel, vindingrijk, durven het onvoorspelbare toe te laten, voegen iets toe aan het bestaande of plaatsen iets in een nieuw daglicht. Als docent aan de kunstacademie mag ik het dagelijks aanschouwen. En je mag best weten: ik heb veel respect voor jullie. Jullie durven fouten als cadeautjes te benaderen, beginnen steeds weer aan iets zonder (zeker) te weten of er iets van waarde uit gaat komen, of dat iemand het zal waarderen en, bovenal, jullie tonen de moed te vertrouwen op je eigen inschattingen, ideeën en opvattingen. Uit deze ode kun je terecht opmaken dat ik een beetje jaloers ben. Het leven van een kunstenaar lijkt me niet makkelijk, maar wel enorm rijk. Misschien benader ik het kunstenaarschap te clichématig, maar ik heb het idee dat het je uitdaagt je hart te volgen en te doen waar jij écht voor staat. Ben je dat met me eens? Ik hoor je denken: 'waarom ben jij dan geen kunstenaar geworden?' Daar heb ik laatst goed over nagedacht en ik denk te weten hoe dat zit. Ik zou niet eigenwijs genoeg zijn en niet voldoende overtuigd van de waarde van mijn eigen ideeën. Ik zou me te sterk laten leiden door wat ik denk dat de ander van me zou verwachten en ik zou gaan twifelen aan mezelf en mijn overtuigingen wanneer afwijzing en armoede op de loer liggen. Ik hou van zekerheid, van structuur en van weten waar ik aan toe ben.

¹ De insteek van het begin van deze brief is brutaalweg geleend van Nirav Christophe, in het voorwoord

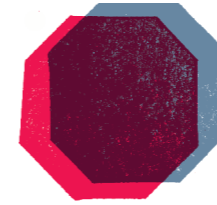
van het boek *Het naakte schrijven*, 2007, p. 9

Misschien moet ik eerst het waarom van mijn schrijven toelichten voordat ik je overval met mijn overpeinzingen. Ik schrijf je omdat ik graag met je van gedachten zou willen wisselen over je rol als kunstenaar voor de klas of kunstdocent. Als kunstgeschiedenisdocent aan de Docentenopleiding Beeldende Kunst en Vormgeving (DBKV) valt het me geregeld op dat wanneer ik jou, kunstenaar in wording en kunstdocent in spe, een korte les laat geven over bijvoorbeeld een werk van Van Eyck, Titiaan of Caravaggio, je dat vrij suf aanpakt. Mag ik dat zeggen? Je maakt een PowerPoint of KeyNote en deelt vervolgens wat feiten over het kunstwerk. Ik zal de eerste zijn die toegeeft dat kennis over het werk van belang is om het werk goed te kunnen bespreken, maar is het navertellen van feiten de enige manier? Waarom pak je het niet wat origineler, uitdagender en betekenisvoller aan?

Ik schrijf je deze brief vanuit mijn overtuiging dat het beter kan, dat hier winst te behalen is. Ik wil je graag uitdagen de kwaliteiten die je ogenschijnlijk als vanzelfsprekend inzet in je kunstenaarschap bewuster in te zetten bij het voorbereiden en geven van kunstlessen en vooral, want daar ligt mijn expertise, wanneer je spreekt over de kunst van de grote meesters uit de kunstgeschiedenis. Maar eigenlijk zou ik nog verder willen gaan en je willen wijzen op de taak die je in mijn optiek nog niet volledig vervult. Ik zal je uitleggen wat ik bedoel: ik zou willen dat je wat meer kunstenaar blijft wanneer je docent wordt. Waarom? Omdat ik er van overtuigd ben dat je op die manier het onderwijs dat je ontwerpt en geeft betekenisvoller maakt; dat je meer keuzevrijheid voelt en vervolgens beter doordenkt en doorleeft waarom je de keuze maakt die je maakt, en vanuit die overtuiging handelt. Je komt daarmee tegemoet aan de oproep van de onderwijsfilosoof en mijn held Gert Biesta om meer aandacht te besteden aan het waartoe van ons onderwijs. Ik ben het met hem eens dat wij als docenten ons te weinig afvragen waartoe we onderwijzen. Waar dragen wij als docenten aan bij? En welke consequenties heeft het antwoord op deze moeilijke vraag voor onze didactische keuzes?

Ik ben er van overtuigd dat jouw verbeeldingsvermogen en vindingrijkheid, of zoals Biesta het noemt, je virtuositeit, goed van pas komt bij het naleven van deze grote, complexe vraag. Biesta hecht veel belang aan aandacht voor virtuoos onderwijs. Hij merkt hier het volgende over op: *Virtuoos onderwijs vraagt een voortdurende verbinding met het vraagstuk van de bedoeling van onderwijs en onderwijzen. Het kunstenaarschap van de virtuoze docent komt ook tot uitdrukking in de rol van imaginatie: het vermogen om datgene*

te zien wat nog geen realiteit is.² Vind je het niet reuze interessant dat hij spreekt over 'het kunstenaarschap' van de docent? En zich, geïnspireerd door Aristoteles, afvraagt *welke vorm van kunst onderwijzen wezenlijk is?*³ In een Keynote voor Het ABC ging hij hierin nog iets verder en onderstreepte het belang voor een docent om te *kunnen zien wat er in een situatie nodig is; het vermogen om mogelijkheden te zien die nog geen realiteit zijn en het vermogen om niet te willen zien wat de toekomst kan blokkeren.*⁴ Deze beschrijving zou op het lijf geschreven moeten zijn van jou als kunstenaar voor de klas, toch? Eigenlijk zegt hij daarmee volgens mij dat veel docenten er bij gebaat zouden zijn als ze wat van jouw kwaliteiten zouden overnemen. En precies dit is wat ik ietwat pijnlijk vind. Ik heb namelijk het idee dat je het clichébeeld dat van jou bestaat nog niet perse waarmaakt. Regelmatig kom ik op een middelbare school en observeer ik de lessen die jij en je collega's geven. En ik moet eerlijk zijn: vaak geven die lessen nog niet veel blijk van virtuositeit. Ik zie in de kunstlessen niet zoveel hang naar originaliteit of vernieuwing als dat je zou verwachten, ik vind dat er opvallend weinig weerstand wordt geboden tegen het gangbare, dat er weinig alternatieven of suggesties worden aangereikt tegen de standaard en het valt me op dat er minimaal gebruik gemaakt wordt van de verbeeldingskracht en speelruimte die kunst volgens mij biedt. Hoe komt dat toch?

Ik begrijp natuurlijk dat mijn oproep tot virtuositeit makkelijker gezegd dan gedaan is en snel bij mooie gedachtes blijft. Ik herken de complexiteit van de praktijk heel goed. Ik denk dat wij als docenten veel obstakels zien: dat we ons snel laten afschrikken door alles wat nog moet en, zonder dat ik het heel dramatisch wil maken, dat we het voor onszelf werkbaar maken simpelweg om het vol te kunnen houden. Ook denk ik dat het idee van schoolkunst onze virtuositeit binnen de kunsteducatie in de weg zit. Je weet dat ik erg fan ben van de onderzoeken van Folkert Haanstra en Emiel Heijnen waarin ze dit probleem van schoolkunst aankaarten en komen met de suggestie van Authentieke Kunsteducatie. Ik zal je daarom niet wederom

2 Biesta, G. (2015). *Virtuoos onderwijs en virtuoos onderwijzen*. p.1-2. Tekst op www.hetabc.nl/wp-content/uploads/2015/10/Het-ABC-12-okt-2015_Gert-Biesta.pdf

3 Biesta, G. (2014). *Het prachtige risico van onderwijs*. Culemborg: Uitgeverij Phronèse

4 Zie Biesta (2015.3) op www.hetabc.nl/wp-content/uploads/2015/10/Het-ABC-12-okt-2015_Gert-Biesta.pdf

lastigvallen met mijn liefde voor hun denkbeelden, we hebben het daar al erg vaak over gehad. Wel vind ik het relevant in te gaan op waarom ik denk dat het principe van schoolkunst het idee van virtuositeit bijt. Eigenlijk is het heel simpel. Ik denk dat het idee van schoolkunst al zo op ons netvlies gebrand staat dat we het waarom, of waartoe van kunsteducatie vergeten te bevragen. We hebben al geaccepteerd dat kunst gemaakt op scholen er zo uitziet en dat we geen tijd hebben voor het gedoe rondom iets anders verzinnen en organiseren, of het bestaande verbeteren. Kritisch gezegd denk ik dat wij als docenten complexiteit willen vermijden (denk aan: ingewikkelde discussies, moeilijke vragen, gefrustreerde leerlingen, boze ouders, onvoorspelbaarheid en vieze vingers) juist omdat we onze baan nu al behoorlijk complex vinden. We zoeken heel hard naar verlichting en iets waardoor onze taak simpeler wordt, juist omdat we het nu zo zwaar vinden. Laat staan dat we onszelf uitdagen risico te nemen en het complexer te maken dan het al is.

Maar je hoort het al: nu redeneer ik sterk vanuit mezelf; ik stel jou en mij gelijk aan elkaar. En verschillen we niet juist op dit vlak? Want is iets nieuws uitproberen, risico en complexiteit toelaten en het overwinnen van een zelfverkozen obstakel niet juist wat jou als kunstenaar zo fascineert in het scheppende proces? Ik heb het idee dat kunst maken er juist voor een groot deel om draait dat je zoekt en onderzoekt, zonder precies te weten wat dat op gaat leveren, maar dat je gedreven bent door een diepe overtuiging. Daarmee wil ik niet zeggen dat je deze zoektocht of dit avontuur altijd 'leuk' vindt of dat het je makkelijker afgaat dan een ander – ik weet ook dat dat onzin is – maar ik heb wel het idee dat je gewend bent vorm te geven aan een overtuiging: bij elk integraal beoordelingsmoment in de opleiding zie ik daar namelijk het resultaat van. Uit het proces dat je dan toelicht blijkt dat je twijfel en tegenslagen hebt doorstaan, risico hebt durven nemen en de noodzaak hebt gevoeld te experimenteren, juist omdat er iets is dat het verdient verbeeld en gedeeld te worden. Zie ik dat goed?

Ik zou het geweldig vinden als je die overtuigende houding en dat doortastende handelen kon inzetten in de onderwijswereld. Zou het geen mooie gedachte zijn om onderwijs en een kunstzinnig proces in dat opzicht meer op elkaar te laten lijken? Zodat een school minder gaat lijken op een bedrijf of een mechanisme⁵, en meer op een plek

5 Biesta (2014, p.19)

waar het spontane en prille mag groeien? Waar experimenteren wordt aangemoedigd? Waar het gesprek minder zal gaan over (leer) opbrengsten⁶, structuur, nut⁷, verdiensten en tegenslagen, en meer over inspiratie, authenticiteit, betekenis, kansen en naast elkaar bestaande mogelijkheden of oplossingen?

Drijf ik door?

Dat is wat ik zo geweldig vind aan Biesta's boek 'Het prachtige risico van onderwijs': dat hij inzichtelijk maakt dat we moeten blijven zoeken naar wat goed onderwijs is, en dat een eenzijdig beeld van wat educatie is of zou moeten zijn tegelijkertijd niet bestaat. Hij heeft het over de zwakke kracht van onderwijs en ziet dat als een kwaliteit die we moeten koesteren.⁸ En, hij zegt het niet letterlijk zo, maar in zijn boek vind ik de overtuiging dat het onderwijs nooit minder gecompliceerd gaat worden dan dat het nu is en dat dat juist is wat we moeten waarderen aan onze baan als docent. Onderwijzen is gewoon een complexe taak en het vraagt een constant onderzoekend vermogen en virtuositeit van ons als docenten om het ideaal te combineren met het werkbare, om ruimte te bieden aan wat ruimte verdient en om te creëren wat de moeite waard is te bestaan. Biesta ziet onderwijs daarom niet als iets wat we uitvoeren of uitdenken, maar als een scheppende daad: *een daad waarbij iets in de wereld wordt gebracht wat nog niet eerder bestond*.⁹ We zullen moeten accepteren dat dit een risicovolle aangelegenheid is en dat lawaai, meningsverschillen, verzet en algehele verstoring van vrede¹⁰ op de loer liggen.

Ik denk graag met je mee wat het betekent de theorie van Biesta tot leven te laten komen. Wat betekent het in de praktijk om een scheppende, virtueuze docent te zijn? De focus zal niet liggen op het uitdenken, stellen van doelen en deze implementeren, maar steeds op afstemming op concrete situaties met concrete leerlingen.¹¹ Voorop staat dus dat je handelt, in het moment, naar waar het

6 Idem, p. 177 op: www.scienceguide.nl/201603/kunst-is-bewust-nutteloos.aspx
 7 Biesta, G. Keynote 2016 *De samenhang tussen kunst en pedagogiek in primair onderwijs*, Symposium: 'D21. Scholen ontwerpen in de eeuw van creativiteit', (de essentie van Biesta pleidooi is na te lezen) op: www.scienceguide.nl/201603/kunst-is-bewust-nutteloos.aspx
 8 Biesta (2014, p. 12)
 9 Idem, p. 25
 10 Idem, p. 29
 11 Idem, p. 189

jou als kunstdocent om te doen is. Dat is natuurlijk nooit één ding, Biesta spreekt daarom ook over de multidimensionaliteit van het doel van onderwijs en het zal van je vragen steeds te balanceren, af te stemmen en te prioriteren.¹² Om na te gaan wat dit concreet zou kunnen betekenen haal ik graag de theorie van Muzische Professionalisering van Bart van Rosmalen aan. Weet je nog dat wij het eerder over zijn proefschrift hebben gehad? We hadden het toen over de kunstdocent als muze. Ik schreef je toen: “De muze, oftewel de kunstdocent, is dus niet iemand die zomaar droge feiten overdraagt of doorgeeft, maar zoals eerder genoemd, zorgt voor verbinding en inspiratie. En om dit daadwerkelijk goed te kunnen doen is het in mijn optiek nodig dat de muze zelf kennis van zaken, artistieke en inlevingsvermogen toont om het daarmee ook over te dragen.”¹³ Kun je het je nog herinneren? Ik ben er van overtuigd dat Van Rosmalens idee van muzische professionalisering ons handvatten biedt bij onze wens onszelf om te dopen tot die schepende, virtuoze docent die het onderwijs zo goed kan gebruiken. Waar hij namelijk voor pleit is dat wij leren van de muzen, geboren uit het verlangen naar zin en betekenis.¹⁴ De muze gaat goed na wat het verdient de lof te bezingen, wie zij wil overtuigen en hoe ze dat het beste kan doe en vervolgens – en nu komt het – bezingt zij! Ze denkt, beschouwt en praat niet alleen, nee ze maakt, ze vertelt, ze speelt en ze deelt.¹⁵ Ze geeft vorm en kleur aan de inspiratie die ze over wil brengen, en schept ruimte voor een betekenisvolle ervaring, werking, weerklank en waardering.¹⁶ Natuurlijk lukt het ook – of zelfs – de muze niet iedereen zomaar in één keer te bereiken, te overtuigen of tevreden te stellen. Ze zal ook weerstand moeten bieden tegen wat in de weg staat, ze zal door moeten zetten als het niet mee zit en ze zal haar verbeeldingskracht, onderzoekende vermogen en doorzettingskracht moeten inzetten om te gaan voor waar ze voor staat en ze zal moeten accepteren dat ze niet alle controle heeft. Toch zal ze zich niet laten meeslepen door de overtuigingen van anderen, zich niet van de wijs laten brengen door meningen en kritiek, trends en mode, administratie en bureaucratie. Ze zal accepteren dat het niet makkelijk zal zijn en neemt risico,

12 Idem, p. 188-189

13 Nagtzaam, M. (2016) *Van tegenkracht naar verbindingskracht* (op: www.musework.nl/en/page/2676/van-tegenkracht-naar-verbindingskracht)

14 Rosmalen, B. van. (2016)

Muzische Professionalisering. Utrecht: uitgeverij IJzer. p.14

15 Idem, p. 14 & p. 21

16 Idem, p. 16 & p. 22

verrassing, verwarring en frustratie voor lief. Omdat ze maakt vanuit een diepe overtuiging, is het de eventuele strijd die het oplevert waard.

Zoals Seneca zegt *De gids moet niet gekozen worden om wat hij zegt, maar om wat hij doet*.¹⁷ Graag illustreer ik daarom hoe ik dat voor me zie aan de hand van een voorbeeld uit mijn eigen praktijk. Ik heb het eerder met je gehad over die ietwat suffe kunstgeschiedenisjes die vaak in mijn klas werden gegeven, hè? In reactie daarop heb ik afgelopen jaar studenten zoals jij een korte les laten geven over een kunstwerk. Met de opdracht om te vertellen alsof hij of zij de kunstenaar zelf was; en dus zelf het kunstwerk zou hebben gemaakt. Je zult het niet geloven, maar het was een prachtige muzische oefening en een geslaagd experiment: ik nam virtuositeit waar! Ik laat het je zien: na een voorbereiding van slechts vijftien minuutjes sprak een student die Botticelli ‘was’ bijvoorbeeld als volgt over ‘zijn’ werk “De geboorte van Venus”:

De mythologie vertegenwoordigt voor mij veel. Ik ben er van overtuigd dat de verhalen een diepe en geheimzinnige waarheid bevatten. Een van de leden van de familie de Medici heeft dit schilderij bij mij besteld. Ik wilde de mythe op een waardige manier afbeelden met respect voor het verhaal. Anatomische correctheid was minder belangrijk voor me en op de een of andere manier maakt dat het geheel juist minder plastisch. Ik wilde het beeld zo harmonisch mogelijk maken. (...) Ik hoop dat de lengte van haar hals niet opvalt en niemand er op let dat ik haar schouder zo schuin heb geschilderd. Misschien had ik dat beter anders kunnen doen. Al denk ik dat ze dan minder mooi was geworden. Ik geloof namelijk dat mijn vrijheden veel bijdragen aan haar schoonheid, dus het is goed zo.

Vind je dat nou niet interessant? Het is maar een kleine aanpassing aan de opdracht ten opzichte van vorig jaar, maar het resultaat is bijna onvergelijkbaar. Deze biografische benadering in een performatief jasje daagde de studenten uit de juiste vragen te stellen over een werk. De kunstdocenten in spe gingen in de voorbereiding en in de les veel meer in op de keuzes die de kunstenaar had gemaakt, dan op droge, irrelevante feitjes. Ze vertelden vanuit een veel grotere

17 Seneca, *Brief 52 aan Lucilius*

betrokkenheid en overtuiging, ze deelden wat hen raakte en nieuwsgierig maakte, ze waren even écht de kunstenaar en hun opvoering werd soms een ware performance! En als ze informatie over bepaalde keuzes van de kunstenaar niet konden vinden, daagden ze zichzelf uit te bedenken wat mogelijke redenen konden zijn, onder andere ingegeven door de cultuurhistorische context. En dat is precies waar het mij als kunstgeschiedenisdocent om te doen is. Ik, en velen anderen met mij,¹⁸ wil werken aan de Bildung van de student en dus voorbij aan het niveau van leren en weer vergeten.¹⁹ Ik wil dat ze een onderzoekende houding aannemen; dat ze niet slechts napraten, maar goed kijken, studeren, zich verplaatsen in de kunstenaar en zichzelf moeilijke vragen stellen, om die vervolgens zo goed mogelijk proberen te beantwoorden. Twijfel is daarbij niet alleen toegestaan, maar verplicht! Docent kunsttheorie Ad de Visser zegt dat mijns inziens mooi: *Kunstbeschouwing is geen invuloefening, geen quiz, maar een langdurig proces van aarzelende overwegingen (...) geleid door de hoop eens te ontdekken waar de kunstenaar zelf zo moeizaam naar op zoek was.*²⁰

En zoals ik al eerder zei, ligt hier een belangrijke taak voor mezelf. Want naarmate het einde van deze brief nadert begin ik me steeds meer te realiseren dat ik deze brief weliswaar aan jou richt, maar eigenlijk vooral mezelf tot de orde roep. Ik zie bij jou en je medestudenten vaak een duidelijke hang naar structuur, veiligheid en voorspelbaarheid en dat komt me ernstig bekend voor. Als ik wil dat mijn studenten die onderzoekende, nieuwsgierige en kunstdocenten worden, dan zal ik die kant van mezelf ook veel vaker moeten tonen. Of, zoals de Franse pedagoog Philippe Meirieu zegt in zijn boek *Pedagogiek. De plicht om weerstand te bieden*: Wanneer de leraar zichzelf (...) ziet als een onderzoeker van zijn eigen weten en voortdurend een onderzoekende houding aanneemt ten opzichte van wat hij weet en ten opzichte van de middelen om dit weten over te dragen, en als hij de leerling deze specifieke houding van denken-in-uitvoering opmerkt, dan zal deze zich in toenemende mate in het avontuur storten.²¹

18 Idem, p. 14 & p. 21

19 Idem, p. 16 & p. 22

20 Seneca, *Brief 52 aan Lucilius*

21 Meirieu, Ph. (2016). *Pedagogiek.*

De plicht om weerstand te bieden.

Culemborg: Uitgeverij Phronèse

Ik neem me bij dezen voor me wat vaker in het avontuur te storten.
Doe je mee?

Lieve groet,
Myrthe

